

ORIOI PASCUAL
BARCELONA
I L'ANTIC EGIPTE

Història d'una fascinació

Pròleg d'ENRIC H. MARCH

V I E N A
E D I C I O N S

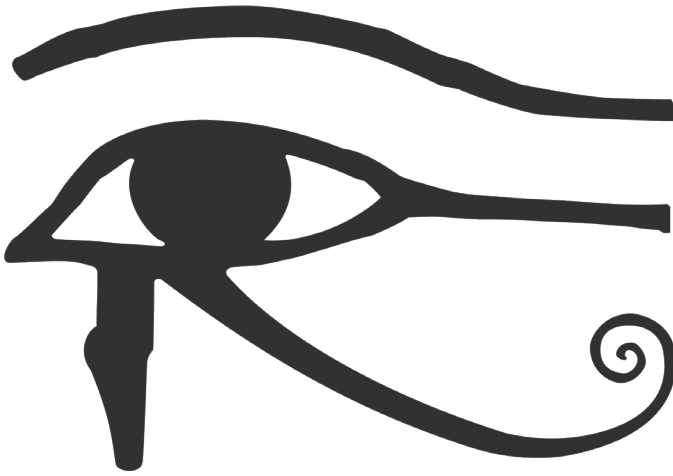
ÍNDIX

<i>Viatge sentimental entre Barcelona i l'antic Egipte,</i> per Enric H. March _____	7
UDJAT O L'ETERN RETORN _____	11
SEGLE XVIII. L'EGIPTOMANIA O LA NOSTÀLGIA DELS ORÍGENS	
La incidència de l'egiptomania a Barcelona _____	27
La influència de la piràmide i l'obelisc en l'arquitectura _____	37
L'impacte de l'expedició de Napoleó a Egipte _____	47
Antonio Ginesi i el cementiri del Poblenou _____	57
Pere Serra i la font del Vell _____	65
SEGLE XIX. L'EGIPTOLOGIA O LA VOLUNTAT DE DOMINI	
L'estil neogipci aterra a Barcelona _____	75
L'òpera <i>Aïda</i> i la funció de la representació en viu _____	85
Arquitectura funerària neogípcia _____	95
L'obra polifacètica de l'arquitecte Josep Vilaseca _____	107
Arquitectura civil neogípcia i la deriva de l'exotisme _____	117
SEGLE XX. LA CULTURA DE MASSES O LA BANALITZACIÓ DE L'EXOTISME	
La seducció renovada de l'antic Egipte _____	129

La repercussió del descobriment de la tomba de Tutankamon _____	137
Art-déco i els nous repertoris exòtics _____	147
L'imaginari de l'antic Egipte a través de la literatura de viatges _____	155
El cinema i l'egiptomania de masses _____	165
Epíleg _____	175
Bibliografia _____	187

UDJAT O L'ETERN RETORN

Ull d'Horus o *udjat*.

La vall i el delta del riu Nil, amb els deserts que els envolten, van ser el lloc de naixement d'una civilització que va prosperar durant tres mil·lennis. Una llarga prehistòria d'interaccions entre grups de territoris llunyans de l'oest i el sud, i, més tard, del nord-est, en paral·lel a l'assimilació de la diversitat interna (*nomós*) empesa pels dos grans nuclis aglutinadors de l'Alt i el Baix Egipte —Tebes i Memfis, respectivament—, va forjar les riques tradicions de l'Egipte faraònic. Ara bé, l'esplendor d'aquesta civilització es va anar eclipsant, sense estridències, a poc a poc, com un cos que llangueix per una malaltia incurable, fins que el desert va acabar cruspint-se-la. Del passat gloriós només en restaren bocins dispersos esquitxant l'horitzó, il·legibles com les pàgines desmenjades d'un llibre esfilagar-sat, en el moment en què Europa començava a despuntar com la potència que estava cridada a dominar el món.

Des de l'antiguitat, l'única noció que van tenir els europeus de la seva existència foren els passatges bíblics de l'Èxode i les referències a les seves creences i la seva forma de vida que havien meravellat pensadors grecs de la talla d'Heròdot, Estrabó, Hecateu de Milet o Diodor de Sicília. Els antics grecs relacionaven la imatge d'un Egipte curull de meravelles amb un temps primordial en què hauria començat la història de la humanitat. Per a ells, els antics egipcis havien estat els primers a regular el temps, amb la invenció del calendari; a instaurar el culte com a manera de relacionar-se amb la divinitat; a dominar la terra amb l'agricultura i la canalització de les aigües; a fer de l'home un ésser social a través

de la llei, l'escriptura... En definitiva, havien encarnat l'origen de la civilització.

Aquesta visió, eminentment positiva, contrasta amb la negativitat de l'altra gran font que sobre Egipte circularà per Occident durant gairebé 2.000 anys. Ens referim a les Sagrades Escripures, que titllen els seus cultes d'idòlatres; els seus ritus, de màgia i fetilleria, i els seus sobirans, de dèspotes cruels que havien esclavitzat el poble escollit. D'aquí que la nostra identitat s'hagi configurat a partir d'una mirada bicèfala sobre l'antic Egipte. I així, si la nostra civilització moderna s'alça a partir de les dues tradicions, la clàssica i la judeocristiana, també ho farà sobre dues visions radicalment distintes de l'antiga cultura faraònica. Tal com ha deixat escrit Roger Fortea al llibre *Les històries del mag Setne*, per a uns, representa el bressol de la civilització; per als altres, la ignomínia idòlatra que es deixa enrere en el camí vers la terra promesa.

Avui, la paraula *Egipte* evoca un món de ressons màgics, d'aventures fabuloses, de llegendàries dinasties de sobirans totpoderosos i de saviesa oculta darrere de jeroglífics incomprensibles. Si bé és cert que l'interès per l'antic Egipte es basa en els mateixos motius que enlluernaren els nostres avantpassats, també ho és que ha retornat envoltat d'una teorètica interpretativa diferent, conseqüència d'un procés que va arrencar amb l'egiptomania del segle XVIII, que donà pas a l'estil neogipci de finals del segle XIX, per acabar reconvertint-se en cultura de masses a principis del segle XX.

La incorporació de l'antic Egipte al nostre imaginari no s'ha limitat a la forma i el contingut de les piràmides, els jeroglífics o els rituals funeraris, sinó que també ha configurat la imatge que tenim de nosaltres mateixos. La nostra manera de representar l'antic Egipte va unida a l'apropiació d'un passat idealitzat i a la nostàlgia per la seva pèrdua. És un procés complex, que arrenca amb el Romanticisme, i que Edward Said, que encunyà el terme *orientalisme*, considera

el mirall on veiem reflectit el que no som, i esdevé la clau de l'imperialisme cultural d'Occident. Egipte és la materialització d'allò desconegut i alhora extraordinari, amb totes les connotacions filosòfiques i estètiques. Representa el paradís perdut, que una munió de viatgers, arqueòlegs, col·leccionistes i escriptors voldran rescatar de l'oblit per oferir-nos un relat fantasiós, protagonitzat per éssers prodigiosos, en un temps remot, considerat l'origen d'Occident.

La mirada exòtica, partint del mite de la civilització perduda, fomentarà una determinada perspectiva de l'alteritat i fixarà els estereotips dels qui es consideren diferents i, per tant, exclosos de la modernitat. Pierre Bourdieu apunta que la funció social de l'imaginari col·lectiu és separar, distingir els que no formen part del «nosaltres»; no els que no ho són encara en virtut de determinades pràctiques o comportaments —que, si els adoptessin, en sancionarien la pertinença al nostre grup—, sinó els que no ho seran mai perquè no estan legitimats per ser-ho. El que compta en la construcció simbòlica de «l'altre» és aquesta línia de separació infranquejable que, en el cas que ens ocupa, la traça la fascinació per una civilització perduda en el temps, que dissortadament es desvincula accidentalment del nosaltres, i que desitjaríem recuperar perquè forma part substancial del que som.

Per a Occident, el gran mite d'origen, allò que explica qui som i d'on venim, és el Gènesi, el relat de la creació del món de la tradició judeocristiana. Es refereix a l'edèn o, dit en altres paraules, a la vida paradisiàca de la primera parella que va donar origen a la humanitat i que perdé com a càstig per desobeir el mandat diví. El mite de la civilització perduda que representa l'antic Egipte es genera a partir de la projecció de la nostàlgia dels orígens que s'empara en el Gènesi. Aquest mite es desgrana en tres moments: primer, el de la plenitud, en què predominen imatges d'harmonia, ordre i equilibri; segon, el de la catàstrofe, el de la caiguda en l'oblit, que com-

porta el trencament entre els inicis i el present, i, per acabar, una mena de maledicció que ens condemna a retenir una idea distorsionada, un record boirós, del que havia estat el començament i el desig vehement de retornar-hi.

El paral·lelisme és evident amb la cosmovisió dels antics egipcis, expressada a través del cicle legendari de l'*udjat*. En efecte, l'ull d'Horus o *udjat* és un dels símbols més complexos i polisèmics de la religiositat egípcia. En els textos de les piràmides —referents del culte solar barrejat amb les restes d'antigues tradicions anteriors a la unificació d'Egipte—, l'ull és alhora la filla de Ra i una part substancial del mateix déu. Per tant, és assimilat a la regeneració de la vida, una virtut encarnada per la deessa Hathor, sense la qual Ra no podria mantenir l'equilibri còsmic que ha creat. Els antics egipcis estaven convençuts que l'ull esquerre («ull d'Hathor») era el símbol de la lluna, essència de la feminitat, i que el dret (o «ull de Ra») ho era del sol. Associat al mite d'Osiris, l'ull esquerre havia estat mutilat i posteriorment reconstruït, la qual cosa reflectia les fases creixents i minvants de la lluna. Per això, l'*udjat*, que vol dir «allò que està complet», representa el restabliment de l'ordre còsmic que encarna Ra, tal com explicaven els antics egipcis en termes mítics: Osiris havia estat assassinat pel seu germà Seth. Horus, el seu fill, havia mantingut combats acarnissats amb el seu oncle per venjar la mort del pare, en el transcurs dels quals havia patit la mutilació de l'ull esquerre. Però Thot, mestre de la màgia i l'escriptura, en compongué de nou les parts escopint-hi al damunt perquè pogués recuperar la vista. L'*udjat* és l'ull d'Horus reconstruït i està dotat de poders màgics.